

A különböző foltokat többnyire cikkcakkos varrással (is) szokás rögzíteni azért, hogy az így létrejövő hosszabb részen a foltozott tárgy a későbbi igénybe vételt jobban elviselje. Ezért lehetséges, hogy a *cikkcakk* szó – amelynek első adatát a TESz. 1778-ból ismeri – vagy (valamilyik) alakváltozata kevered(het)ett a *ták*-kal: **cikkcakk(os) ták* → **cikkíták* → *tikták*; illetőleg: **sziksák(os) ták* → **szikták* → *tikták*. Egy kanyargós patak kapcsán olvasható adat a SZT.-ban: „1830: a sziksákosan (!) Kanyarodólag járo Patak Árka” (*cikkcakkosan*), ami a *cikkcakk(os)* használatának széles körű kontingenciájára vall. A különféle kapcsolatok pedig megengedik alkalomadtán éppenséggel a szekér vagy a gyertyatartó ’értéktelen, hevenyészett dolog’-ként való fölfogását.

A Székelyföldi Tsz.-ban „hitvány, haszontalan, hányt-vetett (holmi, ember)” jelentésleírás alapján a „Tiktákba valo gyertya tarto” és a „Tikták, réz ezüstös két gyertya tartójával és minden készülével együtt” szövegmetszetekben a *tikták* bizonyosan valamilyen **hitvány, hányt-vetett holmi*, azaz éppen olyan állapotú gyertyatartó alkalmazhatóság lehet, mint az a (kocsi) szekér, amely „nem volt egyéb hint-hánt, vetett abajdak tik-táknál”.

BÜKY LÁSZLÓ

Tényleg csudákozik a tyúk, a kakas, a gúnár meg a pulyka? Valóban *csudákoznak* a háziszárnyasok? Ha igen, miben nyilvánul meg feltűnő viselkedésük? Hol léteznek egyáltalán ilyen „csodaállatok”? És miért nem *csudákoznak* a nagyobb állatok, például a ló, a tehén, a kutya? Efféle kérdések jutnak eszünkbe, ha a címben említett *csudákozik* szó valóságvonatkozásait próbáljuk megérteni.

Köznyelvi szókincsünk szótáraiban (ÉrtSz., ÉKsz.², TESz.) a *csodálkozik* címszó alatt nincsenek olyan mellékjelentések, amelyek állatra vonatkoznak. A tájszótárak és a speciális nyelvatlaszok állathangutánzó szavai között találtam meg azokat a lexémákat, amelyek adalékul szolgálhatnak a fenti kérdések megválaszolásához.

Állathangutánzó igéink dunántúli nyelvatlaszaiban (ÁllSA. és HVMA.) sok példát találunk arra, hogy az állatok hangmegnyilvánulását tükröző szavak az adott nyelvjárásterület kutatópontjain – és feltehetően a vidék regionális köznyelvében – emberre is vonatkozhatnak. És fordítva: az ember hangjelenségeit utánzó szavaink között vannak olyanok, amelyek állathangutánzó szerepűek. Erre a kettősségre az lehet a magyarázat, hogy az ember a maga antropocentrikus szemléletével állatoknak is tulajdonít – jelentésátvitel révén – emberekre jellemző jelenségeket, hangzásformákat. A vasi atlaszból: az ürge *sír, füttyent*; a tücsök *muzsikál, énekül, hegedül*; a macska *sir, jajgat, orditt, dörmög, nyöszörög*; a ló *nevet, röhög, rihög*; a szamár *orditt*; a nyúl *sir, visitt*; a kismalac *sir, rij, réj, ré, rén*; a kotló *besziget, kijabál, krárog* stb. (HVMA. 13, 15, 20, 25, 37, 47–49, 59). A somogyi atlaszból: a ló *köhög, kehül, prüsszent, prüssköl, pisszeg, röhög*; a disznó *ré, rén ’sír’, sir, sikintoz, sikonyál, nyöszörög*; a lúd *dadog, dödög*; a réce *zihál, lehül* stb. (ÁllSA. 21–22, 81–83, 141, 155).

Természetesen arra is van példa az említett atlaszokban, hogy az állat hangját utánzó szóval az ember hangmegnyilvánulásaira, sok esetben furcsa viselkedésére is utalni lehet. A vasi atlaszból: a lúd *gágog*, az egér *cincog*, a macska *nyivákul, nyávog*, a kacsa *hápog, háppog*, a kutya *vakkant, vicsorog*. A somogyi atlaszból: a tyúk *kárál, káricál*, a kutya *tutul, kaffog* stb. Ezekben a példákban a nyelvjárási/köznyelvi megfeleltetést elvégezhetjük

saját nyelvi kompetenciánk alapján vagy az értelmező kéziszótár (ÉKsz.²) segítségével. Az ÉKsz.² szerint a *kárál* jelentései: 1. <Tyúk> rekedtes, elnyújtott hangot hallat. 2. *pejor Folyton* (panaszkodva) fecseg (vmit).

A fenti példák arra hívják fel figyelmünket, hogy az állathangutánzó szavak egy részének *kettős funkciója* lehet: azaz velük az állatok hangjának reprodukálásán kívül az ember sajátos hangjaira, sőt viselkedésére is utalni lehet. Ennek fordítottja: az ember hangját (hangadását) kifejező szavaink – jelentésátvitel révén – alkalmasak állathangutánzó szerepre is. Mivel hangutánzó szavaink keletkezésének sajátos körülményeit nem ismerjük, s így korukat nehéz megállapítani (ZSILINSZKY ÉVA, In: MNyt. 177, 195, 373, 618, 726), nem minden esetben lehet eldönteni, hogy mi volt a jelentésváltozás iránya. Például a disznó hangját utánzó *csemcsög, csámcsog, lefetyül, lefetyél, lafátyul, lafátyol* stb. szavakban a jelentésváltozás iránya lehet: állatról → emberre vagy emberről → állatra.

A nyugat- és dél-dunántúli nyelvjárásokban máig élő *csudákozik* hangutánzó szavunk ('a tyúk veszély esetén és tojást befejezve éles hangot hallat'; 'a kakas éles hanggal jelzi, ha vércse közeledik') – megítélésem szerint – a jelentésváltozásnak ebbe a típusába tartozik: jelentésváltozás/jentésátvitel a jelentések hasonlósága alapján *emberről* → *állatra*. (L. KÁROLY SÁNDOR, Általános és magyar jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970. 252–3, 381.)

Vas megyei kutatópontokon a „Milyen hangot ad a tyúk, amikor szemet keres az udvaron?” kérdésre ezeket válaszolták az adatközlők 1985 táján: *csudákozik, karricsál, énekül, kárrál, danúgat, dödörög, krokog* stb. (HVMA. 23.). – A „Milyen hangot ad a tyúk, ha megtojt?” kérdésre adott válaszok: *csudákozik, kijabál, kodácul, kátoz* 'kiáltoz', *énekül, rikácsul, danúgat* stb. (HVMA. 24). – „Milyen hangot ad a kotló, amikor a fészken ül, és közelítünk feléje?” kérdés válaszcavai: *csudákozik, kijabál, kérrég, csérrég, rikogat, neszez, kurjog* 'kurjongat', *sikitt* stb. (HVMA. 26). – „Milyen hangot ad a kakas, ha szemet talál az udvaron?” kérdésre ezt válaszolták: *csudákozik, kottyog, kotyorog, kijabál, kétyérég, neszez, gigyérész* stb. (HVMA: 30). – „Milyen hangot ad a kakas, ha vércse közeledik?” kérdés válaszcavai: *csudákszik, csudálatoskodik, kérrég, kérrént, kijabál, rikácsul, kárrog, kurrog, neszez, kátoz* 'kiáltoz', *sikitt, hujjogat, visítog, lármáz, siékkodik* stb.

Somogyban is képesek a háziszárnyasok „beszélni/beszélni”, hiszen az anyalúd ilyen hangokat hallatva hívja „fiait”: *gigyörög, gigyérész, gügyörög, dadog, dadarikul, dödög, kátoz* 'kiáltoz', *kiabál, neszez* <nekik>, *rikácsul, sipátol, sippogat, sikátoz, sikonyál, sikintoz* stb. (ÁllSA. 140). – A pulyka hangja, ha kergetik: *sikitt, sikéntoz, sikonyál, sivalkodik, rikácsul*; – és haragjában *csodáskodik, nyerint, ugat, orgoná* 'orgonál', *neszez, neszel, pörül* stb. (ÁllSA: 163). – Büssüben a *csodákszik* tájszó jelentései: 1. Lármát csap <gúnár>, ha jön valaki. 2. 'kny.' (BüssTsz. 48).

Az Ormánságban is használták még az 1950-es években a *csodákszik, csodákozik* igét állatra vonatkoztatva. A tájszó 2. jelentése: 'kotkodácsol' <tyúk tojás után>. *Csodákozik a tikom: étojott.* (OrmSz. 87).

Az alsómocsoládi beszélt nyelvből: *Ha! Csodáskonnak a tikok! Bistossan férög* ['róka, menyét'] *gyütt a baromfiudvarba. – Nő csodáskoggy evvel a jó embörrel! – Az öreg Gál mégen csodáskodik a feleségivel meg a Jóskával.*

A Veszprém megyei Kisdörgicsén feljegyzett tájszó a *csodákszik* 'tyúk> kotkodácsol' jelentésben (ÚMTsz. 1: 871).

A somogyi és a vasi nyelvátlasz kérdései azért fontosak a *csudákozik* ige kommunikációs szerepének vizsgálatában, mert velük a kérdezők olyan szituációt jelenítettek meg, amelynek során a háziszárnyasok azt jelzik egymásnak, hogy valamilyen veszélyhelyzetbe kerültek (valaki/valami közelít a fészken ülő kotlóshoz, vércse közeledik stb.); illetve valamilyen pozitív hatás érte őket (a tyúk eltojt, a tyúk/kakas szemet talált az udvaron). A veszélyhelyzetet a tyúk, a kakas és a gúnár éles, rikácsoló hanggal, szárnycsattogtatással jelzi; így riasztván el a közeledő „ellenséget”. Az effajta hang a tyúk esetében lehet a megelégedettség jele is. Az állat feltűnő viselkedése – mint lényeges jelentésmozzanat – tette lehetővé, hogy a *csodáskodik* igénknek – emberre vonatkozóan – 'csúnyán viselkedik, veszekszik, botrányt csinál' jelentése (is) van a Dunántúlon és Szlavóniában (ÚMTsz. 1: 871).

Fenti adataink szerint a *csudákszik*, *csudákozik* tájszó háziszárnyasokra (tyúkra, kakasra, gúnárra és pulykára) vonatkozóan jól ismert tájszó volt az 1960-as, 70-es években Nyugat-Dunántúl északi részén és Dél-Dunántúlon is. Azért kapcsoltam e két szóhoz szinonim értékű lexémákat, mert az ide sorolható fogalomköri egységekben (a jelentés szerint összetartozó szavakban) azonos a denotatív jelentés. Az egyenértékűség (ekvivalencia) lehetővé teszi, hogy a szinonimák (egyúttal kohiponimák) segítségével feltárjuk a *csudákozik* tájszó valóságvonatkozásait. Az egyes jelentésmezőkbe tartozó állathangutánzó szavak szinte egymást magyarázzák az azonos fogalmi jegyek és hasonlósági kapcsolatok révén. Összekapcsolja ezeket a szavakat az, hogy 1. csak háziszárnyasokra vonatkoznak, 2. kommunikációbeli szerepük szerint érzelemkifejező vagy tájékoztató funkciójú, veszélyt jelző hangjelek, 3. egyúttal arra is utalnak, hogy az ember milyen viszonyban van a környezetében élő állatokkal.

Az etológiai vizsgálatok bizonyították, hogy az állatok (így a háziszárnyasok is) képesek kommunikációjuk során – az adott állatközösségben – érzelmük kifejezésére. Ha az állatok viselkedését értő ember szavakat alkotott erre a jelenségre, akkor nem vonhatjuk kétségbe, hogy az állathangok szituációhoz kötötten jelzik az állat valóságos lelki állapotát. „Az ember viselkedéséhez hasonló magatartást tanúsít a ló örömben, ha zabot kap (*röhög*). A megelégedettség jeleként a disznó *röfög*, a megsimogatott macska pedig *dorombol* [...], a kutya és a macska ellenségeskedésére utalnak a *mororog*, ill. a *fúj*, *prüszköl* hangutánzó igealakok [...]; fájdalmában a kutya *nyüszitt*, *vonyitt*, *kaikul*” (ÁllSA. 43). Vélhetően a megelégedettség kifejezői ezek a szavak: *énekül*, *danúgat*, *dödörög* a tyúk, ha megtojt; ha az anyalúd hívja a „fiait”, akkor *gigyörög*, *gigyörész*, *dadarikul*, *dödög*, viszont ha a kakas valamilyen veszélyt érez, vagy éppen haragszik, akkor *károg*, *kérrég*, *kiabál*, *neszez*, *sikitt*, *lármáz*, *visitoz*, a pulyka, ha mérges, *pöröl*, *neszez*, *ugat* stb.

Felvetődhet, hogy jobbára miért csak a háziszárnyasok védekeznek éles hangjelzésekkel? Talán ez lehet a magyarázat: a nagyobb, erősebb és mozgékonyabb háziállatok (tehén, ló, kutya, macska) hangadás nélkül is védekezhetnek veszélyhelyzetben a maguk módján, például rúgással, ökleléssel, harapással, karmolással stb. Erre a szárnyasok nem képesek. A hangos, éles „kiáltozások” mellett ugrálással, szárnyuk csapkodásával jelzik, ha betolakodó (róka, görény, menyét, vércse, kánya) közeledik a baromfiudvarba. Ezt a nagy zajjal, lármával járó jeladást a dunántúli nyelvjárásokban először bizonyára a *csodáskodik* ~ *csudáskodik*, majd a *csudákozik* 'csudálkozik' igével is kifejezték. Valószínű, hogy a *csodáskodik* 'csúnyán viselkedik, botrányt csinál' (ÚMTsz. 1: 871) és

'lármát csapva veszekszik' (OrmSz. 87) régebben csak, vagy inkább emberre vonatkozó szó volt. A metonimikus jelentésváltozást követően ezt az igét az állatok viselkedésének megnevezésére is alkalmasnak találták. A *csudáskodik* 2. jelentése ('csúnyán viselkedik, botrányt csinál', ÚMTsz. 1: 871) később egybeesett a *csudákozik* ige 'nagy zajt, lármát csap' jelentésével. Az átvonódást (jelentés-kiterjesztést) segíthette az, hogy a *csodáskodik* és a *csodálkozik* igék között csupán két fonémányi eltérés volt és van ma is; így szinte paronimáknak tekinthetők.

Pszicholingvisztikai tanulság is levonható a *csudákozik*, *csodáskodik* paronimák memorizálásával és felidézhetőségével kapcsolatosan. Mivel minimális különbség van a két lexéma között, szóbeli említésük során fennáll az összetéveszthetőség lehetősége. De az is igaz, hogy éppen jelentésbeli kapcsolat (a hasonlóság és eltérés) teszi lehetővé gyors memorizálásukat. A távolabbi szókapcsolatok ugyancsak erősítik a két igenek a hosszú távú memóriában való tartós tárolását. Mivel besorolható a hasonló morfológiai szerkezetű szavak (*okoskodik*, *fontoskodik*, *finnyáskodik*, *kényeskedik*, *mafláskodik* stb.) közé, mindkét ige megjegyzését-felidézését és a memóriából való lehívását segíti ez a nyelvi szerkezet (séma): *m e l l é k n é v* (szótó, alapszó) + *-k o d i k / -k e d i k* denominális verbumképző. A *csudákozik* nyelvjárásbéli jelentésének ('nagy zajt, lármát csap') a memóriában való rögzülését támogathatják továbbá ezek a hasonló jelentésű kohiponimák: *lármáz*, *sikitt*, *neszez* stb. és a köznyelvnek is tekinthető *csodáskodik* szó. Ide tartoznak még a távolabbi kapcsolatok szavaiként a *kajláskodik* 'kajla módon viselkedik', *édomtalankodik* 'illetlenül, otrombán cselekszik', *értetlenkodik* 'vmi nem tud, nem akar felfogni', *eszetlenkodik* 'meggondolatlanul, fékevesztetten, tébolyodottan viselkedik' stb.

Ezek a jelentésmezőbeli összefüggések biztosan akkor is jelen vannak az ép gondolkodású ember memóriájában, ha nehéz gyorsan felismerni a mentális lexikon egyes elemei között kialakult szemantikai kapcsolatokat. A felidézés stratégiájának vannak hagyományos (örökölt) és tanulható módszerei. Ezek között talán legfontosabb a szavak jelentéskapcsolatainak ismerete. Ha tudjuk, hogy egy hangnyi eltéréssel mást jelent a *csodálkozik*, mint a *csodáskodik*, akkor nem nehéz különbséget tennünk a két fogalom között. Ha a *csodáskodik* szinonimái, az *eszetlenkedik* és a *kajláskodik* része a szókincsünknek, akkor az érintkező jelentések (mezőösszefüggések) alapján a három említett szó szinte egymást támogatja abban, hogy felidézhetőek legyenek.

Érdeemes lenne azt is vizsgálni, hogy az állathangutánzó szavak jelentésmezőinek milyen más összefüggései léteznek. A hangutánzók rendszerszerűségét azonban nem minden esetben könnyű felismerni. Elengedhetetlen ebben az elemző munkában az, hogy feltárjuk az egyes szavak valóságvonatkozásait. Így a kognitív nyelvészeti kutatások számára is fontos adalékokat tudnánk szolgáltatni.

A *csodáskodik* valódi tájászó. Nincs köznyelvi megfelelője. Történeti (írási) adatot nem ismerünk egyelőre erről a szavunkról. Így újabb keletkezésű szónak kell tekintenünk. Viszont a *csodálkozik* – a *csoda* főnévből képzett ige – első előfordulása 1459. körüli évekből való (TESz. 1: 547 *csoda*). Érdekes, hogy a *csoda* egyik korábbi mellékjelentése (fn.-ként 'méreg, bosszúság, düh') a szó nyelvjárási jelentésében is megőrződött 'bosszúság, méreg' jelentésben. A *csoda* fn.-ként lehet 'bosszúság, méreg' jelentésű; mn.-ként 'ijesztően csúnya, különös'. A *csodabogár* 'mérgező, makrancos gyermek' vagy 'zsémbes ember', a *csodás* 'mérgező, kötekedő', a *csodagaz* 'csattanó maszlag' <mérgező gaz>, *csod-*

dafa 'bolondító beléndek', *csodafü* 'a legelőn található, nem kedvelt vadnövény', *csodásít* 'csodáltatja magát, feltűnést kelt' (ÚMTsz. I: 869–71).

Mivel a *csodálatos* melléknévnek a 'csodálatra méltó', 'csodával határos', 'csodálatot keltő' főjelentései mellett (ÉKsz.² 197) 'különös, furcsa' jelentése is van, nem meglepő, hogy nyelvjárásainkban még ezek a melléklejtések társulnak ehhez a szóhoz: 'csúnya', 'utálatos', 'gyalázatos, rossz', 'szeszélyes, nehéz természetű', 'botrányosan viselkedő, mocskos szájú' (ÚMTsz. I: 971). Forrásunk szerint a *csodálatos* országosan ismert tájszó volt Csurgótól Nyíregyházig, a Nyitra-vidéktől Erdélyig.

A *csoda*, *csuda* és szócsaládjának jelentéskapcsolatai alapján világossá válhat számunkra, hogy a dunántúli nyelvjárások nagy részében máig fennmaradt *csudákozik* ige a háziszárnyasok sajátos, szóval kifejezhető kommunikációjára utal; és kifejezi a szóban forgó állat adott helyzetben megfigyelt viselkedésének legfőbb jellegzetességét; azt, hogy nagy zajt, lármát csapva veszélyt jelez, vagy éppen megelégedettségének ad hangot. Nem alaptalan tehát az a feltevésünk, hogy az állat + állat kapcsolatban a *csudákozik* igenek a veszélyt jelző szerepén túl valamilyen érzelmi állapotot kifejező üzenete is van. Persze nem az 'emberi érzelmek' jelentésben! Az állat + ember relációban pedig elsősorban tájékoztató tartalma van/lehet az igével kifejezett hangjelenségnek. A *csudákozik* igéhez kapcsolódó szinonim értékű hangutánzó szók (*énekül*, *danúgat*, *dödörög*, *kijabál*, *sikitt*, *lármáz*, *neszez* stb.) arra valók, hogy közelebbről és konkrétabban – az állathang felidézésével – tegyék érzékelhetőbbé azt, hogy az állat furcsán viselkedik. Ez utóbbi szavak egyébként nem tartoznak az állathangutánzó szavaink közé, mert csak közvetetten utalnak az állatok hangkomplexumaira. „Régebben valóságos hangutánzóok lehettek, ma már némelyik hangfestőnek tekinthető” (ÁllSA. 65).

Ha feltesszük, hogy a nyelvjárási *csudákozik* a szintén nyelvjárási *csodáskodik* igével hozható kapcsolatba, akkor az alaki-jelentésbeli fejlődés útját így lehet rekonstruálnunk: *csodáskodik* > *csudáskodik* > *csudákozik* ~ *csodákozik*. Vagyis az -s képző kiesését követően (vagy ezzel egy időben) a -*kodik* gyakorító ige képzőt a gyakorító ige -*kozik* képzője váltotta fel. A hangzásbeli változással együtt járt az alapszó jelentésének módosulása is. Az érdekes hangalaki összecsengés alapján (HADROVICS LÁSZLÓ, Magyar történelmi jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Bp., 1992. 78) *csudáskodik* és a *csudákozik* szavak között olyan kapcsolat alakulhatott ki, hogy az egyik szó jelentése hatással lehetett a másikra. A hatás iránya példánkban ez lehetett: *csudáskodik* → *csudákozik*. Az összecsengés hatása e szavak esetében oly nagy volt, hogy az egyik szó a másikat átvonta egy egészen idegen jelentéskörbe (vö. i. m. 78. 2. alpont).

A *csudákozik* tájszót JUHÁSZ DEZSŐ a tyúkokra jellemző hangadással, a *kodácsolással* hozza kapcsolatba (l. lentebb). A tojás elvégzése után a tyúk hangos „szóval” jelzi, hogy megtörtént az esemény. A sajátos hangadást kifejező alapszó, a *kodál* (l. még *kotkodál*, *kotkodácsul*) az ÚMTsz. szerint Dél-Dunántúlon széles körben ismert szó volt. Felvethető, hogy a hangutánzó szavak körében nem ritka *k* ~ *cs* váltakozás vagy megfelelés esetével állunk szemben itt is, vö. például *kába* : *csába*, *kábul* : *csábul*, *kajla* : *csajla*, *katangol* : *csatangol*, *kóvályog* : *csóvál*, *kúszik* : *csúszik* (vö. KÁROLY SÁNDOR: MNy. 62. 1967: 151–8).

Tehát a nyelvi rendszerben meglevő lehetőség, „hajlam” érvényesülésével, kiaknázásával van dolgunk, amelyet az analógiás hatás provokálhatott ki, de legalábbis felerősített. A *kodál* a -*kozik* képző hozzájárulása után elveszítette *l*-jét, s máris itt vagyunk a *csodákozik*, *csudákozik* szóalaknál. (A *csoda* : *csuda* köznyelvi elterjedtségű változatok.)

Mi történt tehát? Az eredeti hangutánzó szó a *csodá*-ból képzett *csodálkozik* tartományába csúszott át, elveszítve memoriális (alaki és szemantikai) kapcsolatát a *kodál*-lal. Az állati hangadás nyelvtörténeti, etimológiai, nyelvföldrajzi kérdésivel JUHÁSZ DEZSŐ több tanulmányában is foglalkozott. Idevágó írása: „A hangutánzás nyelvtörténeti és nyelvföldrajzi kérdéseihez” (in: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., III. Dialektológiai Szimpozium. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely, 1998. 133–8). Ebben a 135. oldalon elhárítja a *csudákozik*-nak a *csodálkozik*-ból való származtatását, inkább egy *kodácsol* > *csodákol* :> *csodákozik* ~ *csudákozik* fejlődést tesz fel. A népetimológiás változásnak is jelentőséget tulajdonít a *csudákozik* tájnyelvi jelentésének kialakulásában, de inkább az ilyen ritka továbbfejlődésekben, mint a *csudálatoskodik*.

A kérdéskörhöz tartozó állathangutánzó szavak jelentésbeli kapcsolatainak elemzésével – remélem – sikerült rávilágítanom arra, hogy az állatok kommunikációjában a *csodákozik* igével kifejezett cselekvésnek van valóságalapja; az, hogy az állatok ugyan nem tudnak *csodálkozni* (mert ez emberi tulajdonság), de képesek arra, hogy nagy zajt csapva tényleg *c s o d á s k o d j a n a k*. Öszefoglalásként a címben olvasható kérdésre azt a választ adhatjuk, hogy a *csudákozik* ige dunántúli tájszóként a háziszárnyasok különös, furcsa viselkedését fejezi ki, és eredete alapján kapcsolatban van a szintén nyelvjárási *csodáskodik* ~ *csudáskodik* igénnel. Ám az is lehet, hogy a tyúk hangját utánzó *kodácsol* ~ *kodácsul* igéből alakult népetimológiás úton és meghatározható fonetikai-morfológiai változások eredményeként.

PESTI JÁNOS

A zemet szó jelentése Szerémi György latin nyelvű művében.¹ Szerémi György az „Epistola de perdicione regni Hungarorum” című művét a 16. század közepe táján vetette papírra. A döntően latin nyelvű szövegben azonban a szerző számos magyar és szerb szót illetve mondatot használt, amelyeket ez idáig még senki sem vizsgált alaposabban. Ugyan MÁRKI SÁNDOR 1882-ben a Magyar Nyelvőr hasábjain megjelentetett egy három oldalas szöszedetet a mű magyar glosszáiból, ám ez a lista nem tartalmazta az összes magyar kifejezést, emellett a jelentésüket sem minden esetben tisztázta megnyugtató módon, sőt alkalmanként még téves adatok is előfordultak benne (MÁRKI 1882). Mintegy hetven esztendővel később DÉNES SZILÁRD féloldalas cikkében értelmezte a *korpáz* kifejezést (DÉNES 1952). A két cikken kívül csak ERDÉLYI LÁSZLÓ foglalkozott egy igen rövid, vázaltszerű értékelésében az „Epistolá”-ban fellelhető magyar szavakkal és szókapcsolatokkal (ERDÉLYI 1892: 57–69). Jelen tanulmányban a *zemet* szó jelentéséről szóló vitának a végére szeretnénk pontot tenni.

Ez az egyetlen olyan magyar glossza, amellyel kapcsolatban az „Epistolá”-ról folytatott heves vitájuk során komoly pengéváltás zajlott le a két Szerémivel foglalkozó jeles tudós, ERDÉLYI LÁSZLÓ (1892, 1893a, 1893b) és SZÁDECZKY LAJOS (1893a, 1893b, 1894) között. Az „Epistolá”-ban a szót a következő mondatban olvashatjuk: „Turci quidem stabant supra extra januam in zemet aut decem; et in manibus nil gestabant defenciculum” (Sirmiensis, Fol. Lat. 4020: 93^r = zerémi / 1857: 290). Az ERDÉLYI és SZÁDECZKY között fennálló alapvető nézetkülönbség abban állt, hogy vajon magyar vagy török szóként kell-e értelmezni

¹ A tanulmány az MTA-ELTE-PPKE Ókortudományi Kutatócsoport keretében készült.